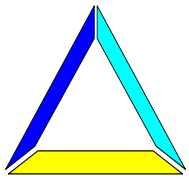
Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій в Україні
Німецька Консультативна Група при Уряді України
Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ,
Тел. (+38044) 278-6342, 278-6360, Факс 278-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua, http://www.ier.kiev.ua

W11

Чи слід мені залишитись, чи слід їхати? Українська міграція в економічному розрізі

Висновки

В Україні відзначаються значні міжнародні міграційні потоки. Основними причинами міграції в недалекому минулому були поширена бідність та безробіття. Серед інших чинників виділяють недостатня доступність фінансових послуг та погані житлові умови. Більшість мігрантів походять із бідних домогосподарств, що проживають у сільській місцевості. Мігранти зазвичай зайняті на низькокваліфікованих робочих місцях. Розташування домогосподарства в Східній Україні підвищує ймовірність міграції. Мігранти, зазвичай зайняті низькокваліфікованих робочих місцях, в більшості випадків залишають країну на певний час, поповнюючи когорту сезонних та тимчасових мігрантів, та надсилають більшу частину свого заробітку сім'ї в Україні. Ми робимо висновок, що міграція для українців є стратегією боротьби із бідністю. Більш того, грошові перекази можуть стимулювати економічне зростання, підвищувати внутрішній сукупний попит та знижувати безробіття. Уряд України може підвищити позитивні наслідки міграції шляхом переговорів з Європейськими країнами щодо угод з питань легальної тимчасової міграції. Подолання недоліків українського ринку праці та усунення інших бар'єрів для внутрішньої міграції може сприяти створенню внутрішню альтернативу зовнішній міграції. Розвиток сільських територій та надання фінансових послуг відкриє економічні можливості.

Зміст

1. Вступ
2. Мікроекономічний розріз міграції
3. Офіційні дані та міжнародне порівняння міграції
4. Основні риси української зовнішньої міграції
5. Нелегальна міграція
6. Процес прийняття міграційного рішення
7. Характеристики домогосподарств мігрантів
8. Висновки та рекомендації

1 Вступ

20 липня 2007 року Рада національної безпеки та оборони України ухвалила наказ "Про напрямки міграційної політики в сфері міграції та заходи щодо підвищення її ефективності". В наказі зазначається, що "нелегальна міграція є загрозою національній безпеці... поглиблює демографічну кризу... та спричиняє виток найбільш кваліфікованої робочої сили та інтелектуального потенціалу". Відповідно до наказу уряд зобов'язаний розробити концепцію міграційної політики та запровадити деякі адміністративні заходи щодо боротьби з нелегальною міграцією.

За роки незалежності в Україні можна спостергіати значні міжнародні міграційні потоки. В першій половині 1990-х років високий рівень міграції був спричинений етнічною розпорошеністю колишнього Радянського Союзу. З другої половини 1990-х дедалі більше переважають економічні стимули міграції.

В цій роботі аналізуємо українську міграції в економічному розрізі. Ми надаємо мікроекономічне пояснення міграції та розглядаємо величину міграційних потоків. Далі, на основі даних опитування домогосподарств ми аналізуємо характеристики домогосподарств мігрантів та причини їх міграції. Заключна частина роботи містить рекомендації щодо економічної політики.

2 Мікроекономічний розріз міграції

Особи, які мігрують через економічні причини, переїжджають з місць, де вони найменш продуктивні, в місця, де вони навпроти найбільш продуктивні і таким чином мають вищий дохід. Міграція розмежовує економічні можливості особи та географію. Мігранти бажають покращити своє економічне становище і тому порівнюють зарплати в своїй країні з потенційними зарплатами закордоном. З іншого боку, міграція пов'язана з певним ризиком та витратами, які зростають із збільшенням відстані до пункту призначення та іншими перепонами. Суттєвий стимул для виїзду за кордон існує, якщо різниця в рівні заробітної плати (теперішньої та очікуваної) перевищує міграційні витрати, включаючи можливість не знайти роботу.

Міграція ризикованіша для тих, хто виїжджає до невідомої місцевості. Але перші мігранти продовжують спілкуватися з сім'єю та надають їм певну інформацію і, якщо ті бажають також переїхати, місцеві знання та житло. З розвитком міжнародних мереж міграційні витрати зменшуються. Мережі надають більше гнучкості у вирішенні питання щодо тривалості перебування закордоном, створюючи можливості для тимчасової та сезонної міграції.

З огляду рівня кваліфікації мігрантів, мобільність низькокваліфікованих робітників має більший вплив на скорочення бідності в рідній країні порівняно з міграцією висококваліфікованих працівників. Відповідно до емпіричних досліджень низькокваліфікованим робітникам притаманні поїздки на менші відстані та вони мають сильнішу мотивацію до повернення до своїх сімей, які зазвичай залишаються на батьківщині через фінансові обмеження. Завдяки цій мотивації до повернення низькокваліфіковані мігранти схильні надсилати більше грошових переказів додому.[1] Більш того, відтік низькокваліфікованих мігрантів сприяє скороченню кількості безробітних і, можливо, зростанню заробітної плати тих низько кваліфікованих працівників, що залишились вдома. Отже, саме відтік низькокваліфікованої робочої сили робить найбільший внесок в економічне зростання та скорочення рівня бідності в країні від'їзду через зміни в пропозиції робочої сили та здійснення грошових переказів.

Тоді як міграція є процесом перетину кордонів, вона тим не менш залучає й тих, хто залишається всередині країни. Аналіз домогосподарств мігрантів надає добре розуміння того, які фактори впливають на рішення мігрувати. Домогосподарства відправляють за кордон того члена, який здатен там заробити більше. Саме для бідних домогосподарств міграція може представляти собою стратегію подолання фінансової кризи та страхування від економічних

[1] OECP (2007): Policy Coherence for Development: Migration and Developing Countries. Chapter 4: pp.60ff

ризиків. Крім того, трудова міграція дозволяє пом'якшити брак ліквідності домогосподарств, що спричинений недоступністю банківських та інших фінансових послуг через недорозвинену фінансову інфраструктуру або низьку кредитоспроможність. Отже, міграція визначається різницею в рівні заробітної плати, можливостями щодо працевлаштування, міграційними витратами та рівнем розвитку фінансових ринків.

Міжнародні емпіричні дослідження підтверджують, що за умови економічного зростання в країні виїзду кількість мігрантів починає зростати. Такий доволі спірний висновок базується на тому, що із зростанням рівня доходу навіть раніше «занадто бідні» здатні сплати витрати на свою подорож. Цей процес сповільнюється і країна врешті-решт сама стає привабливим місцем для в'їзду.

3 Офіційні дані та міжнародне порівняння міграції

Вимірювання та порівняння міжнародних даних з міграції здійснюється або за кількістю мігрантів на території країни на певну дату, або за потоком мігрантів за певний період. Нещодавній звіт Світового банку пригорнула багато уваги в Україні, оскільки відповідно до неї Україна посідає четверте місце в світовому рейтингу кран міграції, одразу ж після США, Росії та Німеччини. В своєму звіті Світовий банк[2] базується на цифрах ООН щодо структури населення. ООН розраховує кількість мігрантів як «кількість людей, які народились за межами країни»[3]. Згідно з підходом ООН близько 6,84 млн. мігрантів проживають на України[4], в порівнянні з 10,14 млн. в Німеччині. Але дані ООН по Україні мають трактуватися з особливою обережністю, адже в більшості своїй вони відображають тенденцію радянського минулого і не надають ніякої інформації щодо більш сучасних міграційних процесів та можливих проблем, що асоціюються з ними.

Для того, щоб спрогнозувати кількість українських мігрантів закордоном, ми використаємо розрахунки опитування домогосподарств, які надають найповнішу картину щодо міграційних тенденцій. Дослідження GfK, яке робилось на замовлення Міжнародної організації праці[5], містить висновок, що у 2006 році 10,2% сімей мали щонайменш одного члена родини закордоном. Зважаючи на зазначений середній розмір домогосподарства у 6 осіб, розрахована кількість легальних мігрантів складає 781 000 людей, нелегальних - 235 000. Відповідно до даних UMLS (2004)[6], скоригована оцінка мульти-мігрантів склала 697 000 трудових мігрантів. Ці цифри відображають поточну кількість мігрантів на дату інтерв'ю. Оскільки більша частина українських мігрантів мігрують на короткий строк[7], сукупна кількість українців, які покидають свою країну може бути більшою.

Тим не менш, офіційні дані у сукупності з даними обстежень домогосподарств не підвереджують заяву щодо значних міграційних потоків з і до України. В міжнародному порівнянні українські міграційні потоки досить малі.

[2] Manssor, A. and B. Quilin (eds.) 2006: Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union. Washington: The World Bank.

[3] www.unpopulation.org

[4] згідно до стандартів ЄС багато людей таких як міністри Кінах та Єхануров та також Віце-Прем'єр міністр Азаров також є мігрантами.

[5] Дослідження було проведене GfK Україна для МОП. Для детальної інформації: GfK (Зростання через знання) 2006: дослідження торгівлі людьми: Білорусь, Болгарія Молдова, Румунія, Україна. Київ: GfK.

[6] Опис даних в: Brück, T., A. M. Danzer et al. 2007: Changes in Determinants of Poverty and Inequality during Transition: Household Survey Evidence from Ukraine. Стаття була представлена на конференції Європейської Економічної Асоціації, Будапешт 2007.

[7] порівняння. Mansoor and Quillin 2006, там само.

4 Основні риси української зовнішньої міграції

Більшу частину української зовнішньої міграції складає короткострокова міграція. Дані по тривалості української міграції свідчать, що середня тривалість перебування закордоном дорівнює шести місяцям[8]. Мігранти, що залишають Україну з економічних причин, приймають рішення на основі різниці в рівнях заробітної плати. В більшості європейських країн заробітна плата вища за український показник. Тим не менш, як було зазначено вище, різниця в доходах не єдине, на що зважають українці, приймаючи рішення мігрувати. Росія є напрямком міграції для Українців через низькі витрати на переміщення, усталені зв'язки та вищі можливості для трансферту навичок, тому що відсутній мовний бар'єр, а рівень професійної освіти подібний до російського. Більше того, відсутність обов'язкових віз підвищує циклічність міграції між Росією та Україною. Єдиний наявний показник кількості українських мігрантів, які працюють в Росії дорівнює 1 млн. Осіб[9], але включає як тих, хто є трудовим мігрантом, так і тих, хто набув статус резидента. Однак, незважаючи на її близькість, Росія не є одним з найпопулярніших місць для українських мігрантів: згідно з дослідженням JfK у 2006 році більшість українців обирала Західні країни як місце для міграції[10]: Німеччину (45%), Італію (26%), США (25%), велику Британію (22%) або Канаду (16%).

Напрямки та обсяги української міграції в Західні країни - члени ОЕСР суттєво змінились за останні роки (див. Табл.1).

Таблиця 1
Обсяги міграції в Україні до окремих країн ОЕСР

			1997	2001	2004
Центральна Європа	Німеччина	потік	12 525	20 530	15,000
		% від загального потоку в ОЕСР	37,0	17, 3	17,1
Центрально–Східна Європа	Чехія	потік	1 404	2 755	16 290
		% від загального потоку в ОЕСР	4,2	2, 3	18,6
	Польща	потік	…	4 822	10 182
		% від загального потоку в ОЕСР	…	4, 1	11,6
	Угорщина	потік	1 390	2 539	3 615
		% від загального потоку в ОЕСР	4,1	2, 1	4,1
Південна Європа	Італія*	потік	1 027	5 128	11 204
		% від загального потоку в ОЕСР	3,0	4, 3	12,8
	Португалія	потік	…	45 541	1 879
		% від загального потоку в ОЕСР	…	38, 5	2,1
	Іспанія*	потік	173	10 987	10 277
		% від загального потоку в ОЕСР	0,5	9, 3	11,7
Північна Америка	США	потік	15 691	20 914	14 156
		% від загального потоку в ОЕСР	46,4	17, 7	16,2
	Канада	потік	2 476	3 590	2 401
		% від загального потоку в ОЕСР	7,3	3, 0	2,7
ОЕСР (по країнах данні по яким присутні)		потік	33,814	118 410	87 603

**Данні за 1998 замість 1997*
Джерело: ОЕСР статистика, розрахунки авторів

[8] Тільки 6% респондентів, які мали досвід міграції, жили закордоном 3 роки та більше. Необхідно зазначити, що у дослідженні 2005/06 опитували тільки тих мігрантів, що повернулися додому. Ми висловлюємо свою вдячність Барбарі Дітц за надання даних по проекту ІНТАС.

[9] Розрахунки посольства в Москві; Малиновська, О. 2004: Міжнародна міграція в сучасній Україні: тренди та політика, Global Migration Perspectives, No. 14. Веб-адреса: http://www.gcim.org/attachements/GMP%20No%2014.pdf

[10] існувала можливість декількох варіантів відповіді одночасно

Географічна структура міграції відображає не тільки різницю в рівні заробітних плат, але й ефект мереж. У 1997 році, найбільший потік українських мігрантів спостерігався до північної Америки (завдяки сімейним зв'язкам із мігрантами початку 20 сторіччя) та Німеччини (у формі єврейської еміграції). У 2001 році Південна Європа - регіон, в який раніше не відзначалось суттєвих міграційних переміщень з України - стала одним із найважливіших напрямків для українських мігрантів. Незважаючи на вищу заробітну плату в інших європейських країнах, ці міграційні потоки були спричинені високим попитом на некваліфіковану робочу силу, відносно низьким контроль за міграцією та швидким розвитком мереж українських мігрантів[11]. У 2004 році міграційні потоки з України були більш рівномірно розпорошені серед всіх регіонів, але значний притік припадав на країни Центрально-Східної Європи. Чеська Республіка прийняла більше українських мігрантів, ніж США або Німеччина[12]. Ці потоки відображають економічні набутки нових членів ЄС, які, як результат, миттєво стали привабливішими для мігрантів. Одна з найсерйозніших проблем при розрахунку кількості трудових мігрантів полягає в тому, що українські мігранти залишають країну на нетривалий термін або на певний сезон і тому схильні отримувати для цього туристичну візу (див. розділ *Нелегальна міграція*).

Таблиця 2

Кількість українського населення в окремих країнах ОЕСР (за національністю)

			1997	2001	2004
Центральна	Німеччина	загалом	51 397	103 477	128 110
Європа		% жінок	54,1	57,6	59,7
Центрально –	Чехія	загалом	43 402	51 825	78 263
Східна Європа		% жінок	,,,	,,,	...
	Польща*,**	загалом	,,,	312 321	...
		% жінок	,,,	61,1	...
	Італія	загалом	1 910	12 618	93 441
		% жінок	,,,	,,,	...
Південна Європа	Португалія	загалом	,,,	45 744	66 981
		% жінок	,,,	15,2	18,8
Північна Америка	США*	загалом	131 752	220 170	215 885
		% жінок	62,3	53,5	52,2
ОЕСР (по країнах данні по яким присутні)		загалом	241,024	481 613	631 371

* народжені в Україні (країна народження)

** кількість за 2002 рік

Джерело: ОЕСР статистика, розрахунки авторів

Структура української міграції також знаходить відображення в кількості українських громадян по регіонах (див. Табл.2). Відповідно до даних, представлених в таблиці, українські мігранти значно представлені у великий кількості країн ОЕСР[13]. Дані включають в себе тільки емігрантів, які покинули Україну та в'їхали на території іншої країни офіційно. Розрахунок кількості українських мігрантів, який пропонує Малиновська (2004) на основі даних, наданих посольствами, та докладів, є майже вдвічі вищим для Португалії, Італії та Чеської Республіки.

[11] Dietz, B. 2007: Migration policy challenges at the new eastern borders of the enlarged European Union: The Ukrainian case. Working Paper No. 267. Munich: Institute for Eastern European Studies.

[12] За умов відсутності візового контролю між Україною та Центральноєвропейськими країнами до 2003 року, були розповсюджені незареєстроване човництво та короткоплинні роботі.

[13] Різьке зростання у кількості Українців в країнах Південної Європи було відповіддю на масові схеми лібералізації міграції, таким чином маскуючи кількість років проживання закордоном. Греція (1998): 9,800; Португалія (2001): 63,500; Італія (2002): 100,100; ОЕСР 2005: SOPEMI: Trends in International Migration: Continuous Reporting System on Migration, annual Report 2004. Paris: OECD.

Блок: Грошові перекази в Україну

Суму грошових переказів - грошей, які мігранти надсилають додому, - важко обчислити. Офіційні джерела часто надають сумнівні відомості щодо них, оскільки в різних країнах застосовують різні методи їх розрахунку та через наявність незареєстрованих переказів більшість європейських країн не надають інформації щодо грошових потоків менших за 12500[14] євро, що дуже важливо в контексті грошових переказів працівників. Неформальні перекази є відповіддю на зависокі транзакційні витрати, зміну валютного курсу та відсутність офіційних місцевих установ, які б займалися переказами (наприклад, банків), особливо в сільський місцевості. Через ці причини, мігранти привозять такі перекази додому самостійно або використовують неформальні мережі мігрантів, або перетворюють грошові перекази в негрошову форму, як-то машини або інші товари. Ці три канали не відображаються в офіційній статистиці.

Задекларована на 2006 рік в Платіжному балансі України сума 600 млн. доларів США занижує притік грошових переказів через зазначені вище причини. За розрахунком ОЕСР сума грошових переказів на Україну у 2000 році склала 1,25 млрд. грн. або 4% від ВВП. Згідно з даними ULMS ми розрахували, що обсяг грошових переказів у 2004 році становив 1,5 млрд. грн. або 2,3% від ВВП.

Грошові перекази не тільки надають підтримку бідним верствам населення за відсутності адресної та ефективної соціальної політики, але й підвищують сукупний попит та потенційно створюють ефект мультиплікатора, що позитивно впливає на ринок праці. Інфляційний тиск та ревальвація національної валюти мають розглядатися з особливою увагою. Тим не менш, негрошові перекази не впливають на макроекономічну стабільність.

5 Нелегальна міграція

Питання нелегальної міграції є важливою темою обговорення серед політиків. Але за визначенням нелегальна міграція не піддається правильному обчисленню. Відповідно до оцінок кількості нелегальних українських мігрантів, зроблених на основі даних опитувань домогосподарств, проблема нелегальної міграції не є значною (дослідження JfK у 2006 році: 235 000 нелегальних мігрантів). Однак опитування також показали, що в 0,2% сімей особі було запропоновано роботу закордоном, але вона працювала під примусом в секс - індустрії, а в 1,3% сімей була особа, яка працювала на роботах з поганими умовами праці (з ненормованим робочим днем, низькою оплатою праці або взагалі без оплати, без свободи пересування, тощо), що в сумі складає 100 000 людей. Тим не менш, при інтерпретації цих даних слід брати до уваги те, що в опитуваннях питалось про минулий досвід (тобто сукупну кількість мігрантів), а не тільки про 2006 рік.

Більшість українських мігрантів залишають Україну з необхідними документами та регулярною (туристичною) візою згідно з офіційними правилами перетину кордонів. Яку (туристичну) візу вони отримали залежить від витрат та ймовірність відмови у видачі візи. Коли Німеччина спростила візові вимоги, кількість виданих туристичних віз зросла з 125 000 у 1999 році (84% всіх виданих віз, включаючи візи на возз'єднання із сім'єю та студентських віз) до 270 000 у 2001 році (90% всіх виданих віз)[15]. Порівняно з цим міграційний потік до Німеччини зріс незначно (див. Табл. 1), оскільки більшість українських мігрантів продовжувала поїздку в Шенгенські країни Південної Європи. Отже, вони ставали нелегальними мігрантами влаштовуючись на роботу без дозволу або перевищуючи дозволений візою термін перебування на території країни призначення. Таким чином ці мігранти ставали нелегальними без належної фіксації з боку українських органів влади.

Значно менша кількість українців справді перетинає кордон нелегально. Оскільки відповідні дані відсутні, ми наводимо дані , що кількість затримань на кордоні або на території інших

[14] European Commission 2006: Second EU survey on workers' remittances from the EU to third countries, Brussels: European Commission.

[15] Цифри згідно з Міністерством Закордонних Справ Німеччини.

країн є відносно малою (Табл.3). Відповідно до даних за 2005 рік було затримано близько 5 000 нелегальних українських мігрантів, що складає менше, ніж 1%, від усіх мігрантів. Найбільш всього таких арештів було здійснено на Українсько-Польській території, далі йдуть кордони з Словаччиною та Угорщиною. Надані дані мають розглядатися з особливою обережністю оскільки вони не обов'язково відображають географічне розташування та тенденції, адже покращення в роботі прикордонних служб - при рівних інших умовах – може також призвести до підвищення рівня затримань. Існує ряд причин для нелегального перетину кордону, включаючи торгівлю людьми та злочинність. Тим не менш, деякі мігранти свідомо мігрують нелегально адже не мають грошей, необхідних для підготовки необхідних документів, отримання візи та інших дорожніх документів.

Нещодавнє дослідження[16]порівнює паспортні витрати у світі і містить висновок, що ці витрати в Україні є найвищими у регіоні. В той час, як отримання закордонного паспорту в Україні коштую 34 долари США, закордонний паспорт в Чеській Республіці коштує близько 8 доларів США, в Естонії – 11,5, в Росії - 14, в Угорщині - 24 та в Польщі - 32. Витрати на отримання закордонного паспорту в Україні виглядають тим більш значними у порівнянні з валовим національним доходом на одну особу. Отримати закордонний паспорт в Україні коштує –2,7% річного ВНД на одну особу, тоді як в інших країнах ця частка не перевищує 0,5%. Більш того, є поширеними додаткові витрати на бюрократичні та доволі складні процедури для отримання українського закордонного паспорту та хабарі. Високі витрати, пов'язані з легальною міграцією, можуть підштовхнути мігрантів до легших способів перетину кордонів.

Таблиця 3
Нелегальна імміграція з України

Країна	Затримані на	2004	2005
Польща	кордон	1 884	1 388
Румунія	територія	151	146
Словаччина	кордон	166	122
	територія	116	923
Угорщина	кордон	393	770
	територія	42	40
Литва	кордон	76	81
	територія	33	47
Латвія	кордон	24	32
	територія	64	50
Естонія	кордон	10	7
	територія	41	38
Білорусь	Кордон*	-	698
	територія	-	350
Молдова	територія	96	187
Загалом		3 096	4 879

**дані за 2006*
Джерело: Söderköping Process

6 Процес прийняття міграційного рішення

Розробка ефективної міграційної політики потребує розуміння того, хто мігрує і чому. Кожна особа приймає рішення мігрувати на основі різноманітних факторів як всередині країні походження, так і в країні прямування. Фактори, які впливають на міграційне рішення залишити країну, називаються *push*- фактори, а фактори, які впливають на міграційне рішення приїхати в певну країну - *pull*-фактори.

[16] David McKenzie (2007): Paper walls are easier to tear down. Passport costs and legal barriers to emigration, in: World Development, Vol.35 No.11 (November), p.2026-2039.

Для більше, ніж двох третіх українських мігрантів, брак доходів є основним *push*-фактором (див. Табл. 4). Серед інших важливих факторів - відсутність можливості працевлаштуватись (55%) та погані житлові умови (25,8%).

Таблиця 4
Push Фактори: Мотивація для роботи закордоном

Низький рівень доходів	68,4%
Відсутність можливості працевлаштуватись на Україні	55,0%
Бажання швидко заробити гроші	34,5%
Житлова проблема в Україні	25,8%
Слідування прикладу родичів та друзів	11,0%

Джерело: GfK 2006 рік.

32,4% респондентів визначили найбільш важливим *pull*- фактором рівень заробітної плати закордоном (Табл.5). Формальні характеристики роботи, як-то легальність, тип робіт та умови праці, є значно менш важливими. Згідно з даними найменш важливим *pull*- фактором є країна спрямування.

Таблиця 5
Pull фактори: Найбільш важливі фактори, які впливають на міграційне рішення

Рівень заробітної плати	34,2%
Легальність	24,8%
Детальна інформація по роботодавця	13,3%
Тип роботи	9,5%
Умови праці	9,5%
Країна спрямування	4,3%

Джерело: GfK 2006

Результати вказують на те, що *push*- фактори, особливо економічна скрута, є суттєвими причинами для міграції з України, тоді як *pull*- фактори теж мають певне значення, оскільки українські мігранти бажають покращити своє матеріальне становище не важливо де і з незначним акцентом на умовах праці. Здається коректною інтерпретувати українську міграцію як стратегію виживання для бідних та соціально незахищених осіб[17].

Схоже, що соціальна незахищеність переважає в цій категорії, що підтверджується середнім віком мігрантів (35 років) та статевою структурою - 20% мігрантів становлять жінки (Табл. 6).

Таблиця 6
Гендерний аспект трудової міграції

	чоловіки	жінки
Відсоток у загальній кількості мігрантів	59,6%	40,4%
Середній вік	34,5	35,1
17-25 років	22,6%	26,2%
26-35 років	35,5%	26,2%
36-45 років	22,6%	28,6%
46-55 років	16,1%	9,5%
56+ років	3,2%	9,5%

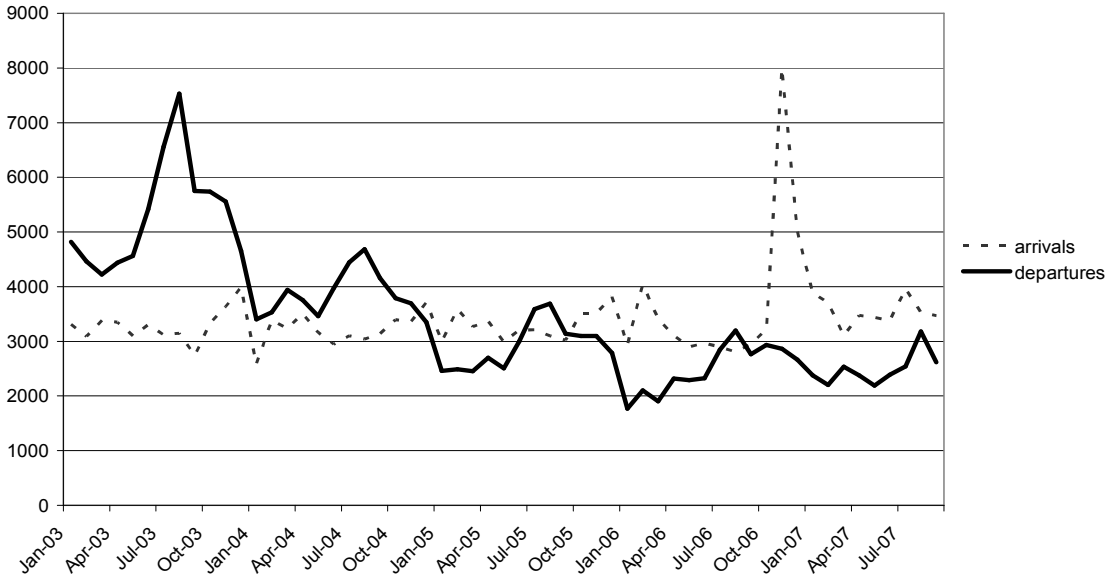
Джерело*: ULMS 2004; розрахунки авторів*

[17] Як заявила Омбудсмен України, " більша частина мігрантів розглядає міграцію не як ще одну можливість реалізації їх економічної активності, а як єдину можливість отримати заробітну плату та реалізувати робітничий потенціал "; Карпачова, Н.: Міграція для працевлаштування в контексті глобальних міграційних процесів; online document: http://www.ombudsman.kiev.ua/S_Report1/gl1_4.htm

Такі результати є протилежними до загальних рис міграції в інших країнах, де в міжнародній міграції переважають дуже молоді чоловіки. Згідно з ULMS більше ніж половина мігрантів-жінок мають вік 36 років і старше. Ці жінки мігрують через те, що їх сім'ї опинилися в складному матеріальному становищу і вони відчувають відповідальність за них.

Показники сезонної міграції показують, що щороку навесні потік мігрантів збільшується і зростає до кінця літа, а тоді знову спадає протягом зимових місяців, що вказує на високий рівень міграції спрямований в сільське господарство та будівництво (Рис.1)[18]. Сезонний характер міграції вказує на те, що українські трудові мігранти загалом зайняті на низькокваліфікованих роботах. Це не обов'язково відображає загальний рівень кваліфікації українських мігрантів, але вказує на наявні обмеження щодо перенесення рівня навичок, мовних бар'єрів та формальних (бюрократичних) перепон.

Рисунок 1
Міграція в Україну і з України

7 Характеристики домогосподарств з мігрантами

Далі ми наводимо аналіз характеристик домогосподарств з мігрантами і без них. Ми будемо поділяти мігрантів на студентів та працівників (див. Табл. 7).

Географічне розташування домогосподарств з мігрантами: трудові мігранти найчастіше проживають в сільській місцевості та живуть на Західній Україні. Домогосподарства мігрантів-студентів найбільш розповсюджені в селах Центральної України, можливо через близьку відстань до багатьох університетів Києва. Незважаючи на їх сільське розташування, рівень доходів домогосподарств студентів-мігрантів в середньому є вищим (див. нижче).

Склад домогосподарств: домогосподарства з мігрантами зазвичай більші та молодші, ніж домогосподарства без мігрантів. Домогосподарства трудових мігрантів характеризуються більшою кількістю дітей ніж в середньому, тоді як домогосподарства з мігрантами - студентами - меншою. Частка пенсіонерів в домогосподарствах мігрантів низька. Тільки домогосподарства з «освітнім» мігрантом значно відрізняються, що стосується середньої кількості років навчання всіх членів домогосподарства. На жаль, ми не маємо інформації щодо освітнього рівня самих мігрантів але загалом можемо припустити, що в Україні різниця в освітньому рівні між мігрантами і немігрантами незначна, адже загальний розподіл охоплення освітою доволі щільний. Якщо відносно висококваліфіковані робітники залишають Україну заради працевлаштування на низькокваліфікованих роботах закордоном, то це може свідчити

[18] Пік імміграції в листопаді 2006 року вірогідніше за все був наслідком посилення Російських правил.

про те, що вони формально або не формально не(недо)зайняті через те, що рівень заробітної плати для їх високого рівня кваліфікації був занизький для гідного життя. Більш того, мігранти не очікують значного знецінення професійного потенціалу через міграцію, адже вони працюють за кордоном сезонно або тимчасово. Крім того, мігранти набувають нового досвіду закордоном, який може не бути застосований до їх старої професії, яка могла втратити важливість в умовах ринкової економіки - але відкриває нові можливості для отримання доходу.

Економічний добробут: трудові мігранти не сильно різняться між собою в розмірі сукупного споживання домогосподарств, але якщо його скорегувати з урахуванням складу домогосподарства, вони з більшою ймовірністю є бідними[19]. Домогосподарства мігрантів - студентів менш ймовірно будуть бідними в плані споживання, що вказує на те, що кращі за матеріальним показником домогосподарства спроможні послати одного з членів на навчання. Домогосподарства з мігрантами мають значно менший вільний дохід і майже 70% з них були бідними[20] у попередній 2003 рік.

Ринок праці: Дослідження безробіття серед домогосподарств показує, що ті домогосподарства, киї хто мав трудового мігранта закордоном у 2004 році з великою ймовірністю мали одного безробітного члена домогосподарства у 2003 та 2004 роках. Отже, недосконаліть ринку праці є серйозним *push* фактором для міграції[21].

[19] Межа бідності по споживанню відповідно до нагальних потреб членів домогосподарства, скорегована на склад домогосподарства та ціни в регіоні (див. Brück, Danzer et al. 2007: там само).

[20] Порівняно з міжнародної межею бідностіо в 4.3 доллю США паритет купівельної спроможності на душу населення на день (за цінами 2000 року).

[21] Для інф. по низькій динаміці Українського ринку праці див. Hartmut Lehmann et al. (2006): The incidence and cost of job loss in the Ukrainian labor market, in: Journal of Comparative Economics, Vol. 34, p.248-271

Таблиця 7

Характеристика домогосподарств мігрантів, 2004

Таблиця містить середні значення або долі від цілого (%)

		Студенти			Трудові мігранти		
	загалом	ні	так		ні	так	
Розмір домогосподарств	2,9	2,9	3,1		2,9	3,1	*
Відсоток людей похилого віку	32,1%	32,5%	12,1%	**	32,4%	21,0%	**
Відсоток дітей (0-14)	9,3%	9,3%	8,7%		9,3%	11,8%	*
Середня кількість років освіти	11,1	11,1	11,8	**	11,1	10,9	
Загальне споживання	864,3	862,9	940,5		865,1	832,7	
Доход домогосподарства	652,2	651,3	701,4		654,4	564,5	*
Статус бідності по споживанню	19,5%	19,7%	11,5%	*	19,3%	25,6%	*
Статус бідності по доходах 2003	44,9%	44,6%	58,9%	**	44,3%	69,0%	**
Грошові інвестиції	7,9%	7,7%	14,8%	**	7,8%	8,9%	
Фінансова заборгованість	14,1%	13,9%	27,9%	**	14,3%	8,9%	*
Рівень безробіття в ДГ	15,0%	14,9%	18,0%		14,8%	20,0%	*
Рівень безробіття в ДГ в 2003	18,6%	18,6%	20,7%		18,4%	27,8%	**
Право власності	87,5%	87,4%	95,1%	**	87,5%	88,9%	
Житлова площа (м² на людину)	23,7	23,7	23,2		23,8	22,5	
Перенаселення (людей/кімната)	1,2	1,2	1,2		1,2	1,4	**
Не мають гарячої води	71,4%	71,2%	82,0%	**	71,2%	79,8%	**
Наявність машини	21,2%	21,0%	31,1%	**	21,1%	23,3%	
Наявність ПК	7,9%	7,8%	14,8%	**	7,8%	10,0%	
Наявність кольорового телевізора	79,2%	79,1%	86,9%	*	79,4%	72,2%	**
Наявність пральної машини	66,5%	66,3%	78,7%	**	66,6%	63,3%	
Село	34,0%	33,7%	49,2%	**	33,8%	43,3%	**
Невелике місто	27,2%	27,1%	31,1%		27,2%	26,7%	
Місто	38,8%	39,2%	19,7%	**	39,1%	30,0%	**
захід	21,3%	21,3%	23,0%		20,5%	48,9%	**
схід	23,2%	23,4%	14,8%	*	23,5%	11,1%	**
центр	27,5%	27,3%	37,7%	**	27,5%	27,8%	
південь	23,6%	23,6%	23,0%		23,9%	12,2%	**
Київ	4,4%	4,4%	1,6%		4,5%	0,0%	**

* різниця статистично значима при 10%, ** різниця статистично значима при 5% (t-test)

Джерело: ULMS 2003-4; розрахунки авторів

Помешкання: Ми вимірювали якість помешкання за допомогою різних змінних, як-то право власності, житлова площа на людину, індекс перенаселення та змінною, що вказує на наявність гарячої води. Домогосподарства з трудовими мігрантами живуть у невеликих і більш населених але менш облаштованих квартирах. Домогосподарства з мігрантами - студентами з більшою ймовірністю є власниками житла, але не мають доступу до трубопроводів з гарячою водою, що відображає їх переважно сільське розташування (як було показано вище). Як вказано у відповідях в опитуванні GfK у 2006 році якість помешкання є одним з *push* факторів для міграції.

Майно домогосподарств: розглядаючи володіння домогосподарств майном, ми робимо висновок, що домогосподарства, в складі яких є трудовий мігрант, рідше мають кольорові

телевізори, пральні машини, але з більшою ймовірністю мають автомобіль і комп'ютер, ніж середнє домогосподарство. Нестача перших двох предметів вказує на соціальну незахищеність, тоді як наявність останніх двох є важливим для пересування та комунікації. Домогосподарства з мігрантами - студентами частіше мають всі чотири предмети, ніж середнє домогосподарство, що вказує на їх порівняну заможність.

Кредитне обмеження: вимірювання кредитного обмеження доволі складний процес, оскільки отримання кредиту може бути як способом уникнення бідності, так і способом підвищити рівень споживання або інвестицій в майбутньому. Ми спершу використали індикатор фінансування в облігації, акції та страхування: якщо домогосподарство може дозволити собі такі інвестиції, воно в загальному випадку не може страждати від фінансової скрути. Відповідно до отриманих результатів домогосподарства зі студентами-мігрантами в середньому можуть дозволити собі вдвічі більше грошових інвестицій, ніж домогосподарства без студентів - мігрантів, тоді як домогосподарства з трудовими мігрантами не сильно відрізняються від домогосподарств без мігрантів.

Інший індикатор, який ми використали - це факт того, чи має домогосподарство борги. Фінансової борги звичайно представляють собою економічне навантаження на домогосподарство і можуть відображати боротьбу домогосподарства з бідністю, але вони також можуть вказувати на те, чи може домогосподарство дозволити собі позичати гроші, тобто чи є домогосподарство фінансово спроможним для кредитора. Зважаючи на те, що цей індикатор повинен розглядатися з особливою увагою, ми отримали результат, що домогосподарства зі студентами-мігрантами значно більш кредитоспроможні, ніж домогосподарства з трудовими мігрантами. Отже, останні здаються більше обмеженими кредитними можливостями. Ці результати є доволі стійкими, якщо контролювати доступ до фінансової інфраструктури (який ускладнений в сільський місцевості), статус бідності та склад домогосподарства.

Ми оцінили схильність українських домогосподарств відряджати мігранта закордон (див. Табл. 8). Модель включає різноманітні характеристики домогосподарства та його географічне розташування, а також досліджує, чи рішення мігрувати було відповіддю на бідність, проблеми на ринку праці чи житлові умови в минулому році.

Ми знайшли підтвердження того, що міграція є переважно наслідком бідності у минулому році, а також була відповіддю на недоліки ринку праці, а саме заборгованості з виплати заробітної плати та неоплачувані звільнення за примусом працедавця. Ми не знайшли статистично значимого підтвердження того, що погані у житлові умови в минулом впливають на рішення мігрувати. Ми можемо зробити висновок, що розташування домогосподарства в Західній Україні, тобто неподалік від ЄС, значно підвищує ймовірність міграції. Більше того, в домогосподарствах, де головою є жінка, або в домогосподарствах з дітьми ймовірність наявності мігранта вища[22]. Для цих груп міграція є стратегію боротьби із бідністю. Тим не менше, міграція наносить соціальний удар по цих домогосподарствах, адже діти зростають без батьків. Але намагання змусити батьків залишитися вдома з дітьми не вирішить проблем з бідністю.

[22] Жінки також можуть бути головою домогосподарств за випадку імміграції чоловіка.

Таблиця 8
Пробіт регресія - маргинальні ефекти

	Рішення по трудовій міграції
Кількість членів домогосподарств	-0,003
	(1,31)
Частка людей у пенсійному віці (ж: 55+ ч: 60+)	-0,020
	(2,87)***
Частка дітей у домогосподарстві (0-14)	0,006
	(0,44)
Домогосподарство очолене жінкою	0,014
	(2,20)**
Найвища в домогосподарстві отримана освіта (скорегована на кількість років)	-0,001
	(1,64)*
Бідність по доходах (з лагом)	0,011
	(2,39)**
Заборгованість із заробітної плати (з лагом)	0,014
	(1,94)*
Примусові звільнення (з лагом)	0,057
	(1,77)*
Перенаселення житла (з лагом)	0,006
	(0,77)
Розташування в селі	0,000
	(0,07)
південь	-0,006
	(1,14)
захід	0,028
	(4,03)***
схід	-0,005
	(0,95)
Кількість спостережень	3082
псевдо R-squared	0,10

достовірна z- статистика у дужках
*статистично значимий при 10%; ** статистично значимий при 5%; *** статистично значимий при 1%

Джерело: ULMS 2003-4; розрахунки авторів

Згідно з нашими результатами домогосподарства, які мають більший рівень освіти, з меншою ймовірністю мають в своєму складі мігранта, що спростовує припущення про значний витік мозків с країни. Водночас, стійка оцінка цих зв'язків вимагає кращих даних.

8 Висновки та рекомендації

Більшість українських мігрантів залишає Україну через економічне становище. Бідність та безробіття є основними причинами міграції. Мігранти найчастіше є низькокваліфікованими працівниками з бідних сільських домогосподарств з великою кількістю дітей. Недоступність фінансових інструментів та погані житлові умови тільки погіршують ситуацію. За відсутності адресної та ефективної соціальної допомоги та недостатньої можливості для працевлаштування вдома міграція є можливістю подолати бідність.

Але міграція є витратним кроком та вимагає значного попереднього інвестування. Економічне зростання останніх років зробило можливим міграцію для великої кількості бідних українських домогосподарств. Водночас, міграційні витрати скорочуються через становлення української мережі закордоном та близькості до ЄС через розширення Євросоюзу. Отже, міграція й надалі буде зростати. Політика, спрямована на зростання грошових та негрошових витрат на міграцію, тобто підсилення міграційних правил, як зараз пропонується, або підвищить

кількість нелегальних мігрантів, якщо бар'єри будуть неефективними, або підвищать рівень бідності, у випадку їх ефективності.

Більшість мігрантів які виїжджають на виконання робіт, що потребують низької кваліфікації залишають країну на певний проміжок часу, тобто є циклічними або сезонними мігрантами. Вони залишають країну легально, але стають нелегальними мігрантами в країні приїзду. Щоб уможливити легальну циклічну міграцію українському уряду слід проводити двосторонні переговори з країнами в'їзду з питань офіційних тимчасових міграційних програм, особливо в сферах сільського господарства та будівництва. Незначна кількість наявних програм переважно базується на ініціативі приймаючих країн та не є достатньою.

З метою створення перспектив для мігрантів всередині країни, уряду слід підтримувати внутрішню міграцію шляхом зменшення негнучкості та неефективності ринку праці. Соціальне забезпечення та охорона здоров'я повинні бути доступні у місці проживання. Найважливіша перепона для внутрішнього пересування є брак доступного житла у міській місцевості, що швидко розвивається.

Більшість мігрантів походить із сільської місцевості. Тому уряду слід підтримувати розвиток села[23]. Розвиток фінансових послуг в сільській місцевості надаватиме можливість зменшити брак ліквідності та отримати кредит для інвестування.

Загалом, Україна має економічну вигоду від міграції через грошові перекази, вищий сукупний попит та нижчий рівень безробіття. Міграція не є загрозою національній безпеці, а радше навпаки.

Автори: Олександр Данзер та Ларс Хандріх

Лектор: Жанна Чорноморець

Грудень, 2007